

NUTQ USLUBLARI

Rashidova Fotima

G'allaorol 3-son texnikum

Ona tili adabiyot o'qtuvchisi

Annotatsiya: Maqolada nutq uslublari, ularning turlari va zamonaviy pedagogik va lingvistik tadqiqotlardagi ahamiyati tahlil qilinadi. Nutqning so'zlashuv, yozuv va ijodiy shakllari, kommunikativ funksiyalari va ularni o'rgatish metodlari yoritilgan. Shu bilan birga, nutq uslublarini samarali o'rgatish va rivojlantirish usullari, kontekstual va amaliy misollar bilan ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: nutq uslublari, so'zlashuv, yozuv, kommunikatsiya, pedagogik yondashuv.

Kirish

Nutq inson muloqotining eng asosiy vositasidir. U orqali inson o'z fikrini ifodalaydi, boshqalar bilan o'zaro munosabatda bo'ladi va bilim almashadi. Nutq uslublari esa tilning kommunikativ imkoniyatlarini belgilaydi va turli vaziyatlarda o'ziga xos shakllarda namoyon bo'ladi. Lingvistika va pedagogik tadqiqotlarda nutq uslublarini o'rganish, ularni amaliy mashg'ulotlarda qo'llash va o'quvchilarda nutq madaniyatini shakllantirish muhim ahamiyatga ega. Nutq uslublarini samarali o'rgatish orqali o'quvchilar nafaqat til bilimlarini, balki muloqot ko'nikmalarini ham rivojlantiradi.

Nutq uslublari va ularning turlari

Nutq uslublari turli mezonlarga ko'ra tasniflanadi. Asosan ular: rasmiy-ijro etuvchi, ilmiy, badiiy, ommaviy, kundalik va ishbilarmon nutq uslublari bo'linadi. Har bir uslub o'ziga xos leksik, grammatik va stilistik xususiyatlarga ega. Masalan, ilmiy nutq aniq, izchil va tushunarli bo'lishi kerak, badiiy nutq esa obrazli, emotsional va ijodiy yondashuvga asoslanadi. Kundalik nutq esa sodda va tezkor muloqotga mo'ljallangan bo'ladi.

Nutq uslublarini o'rgatishda kontekstual yondashuv samarali hisoblanadi. O'quvchilarga har xil vaziyatlarda turli uslublarda muloqot qilishni mashq qilish imkonini berish kerak. Masalan, so'zlashuv mashqlarida rasmiy yoki ishbilarmon nutqni, yozma vazifalarda esa ilmiy yoki badiiy nutqni qo'llash orqali o'quvchilar nutqning vaziyatga mos shakllarini o'zlashtiradi.

Zamonaviy pedagogik yondashuvlar nutq uslublarini o'rgatishda interfaol metodlarni qo'llashni tavsiya qiladi. Rolli o'yinlar, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, ijodiy nutq mashqlari va guruhli muhokamalar o'quvchilarda nutqni uyg'unlashtirish va vaziyatga mos qo'llash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Shu bilan birga, multimediya vositalari orqali nutq uslublarini vizual va audio misollar bilan mustahkamlash samaradorlikni oshiradi.

Nutq uslublarini o'rgatish nafaqat til bilimlarini, balki muloqot madaniyatini, ijodiy fikrlash va o'z fikrini erkin ifodalash ko'nikmalarini shakllantiradi. O'quvchilar rasmiy nutqda hisobot tuzish, ilmiy nutqda xulosalar chiqarish, badiiy nutqda esa tasviriy va emotsional ifodalarni qo'llashni o'rganadi. Shu tarzda, nutq uslublarini o'rgatish o'quvchilarda ijtimoiy va shaxsiy kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantiradi.

Zamonaviy pedagogik amaliyotlarda nutq uslublarini o'rgatishda individual yondashuv ham muhimdir. Har bir o'quvchi o'z qobiliyatiga va nutq salohiyatiga mos mashqlarni bajarishi kerak. Shu bilan birga, o'quvchilarni baholash va rag'batlantirish orqali nutq madaniyati va muloqot ko'nikmalarini oshirish mumkin. Nutq uslublarini o'rgatishda o'quvchilarning psixologik xususiyatlarini hisobga olish muhim ahamiyatga ega. Har bir o'quvchi o'z qiziqishi, fikrlash uslubi va ijodiy salohiyatiga ko'ra turlicha nutq uslublarini o'zlashtiradi. Shu sababli, darslarda individual yondashuvni qo'llash, o'quvchilarga turli vaziyatlarda nutqni sinab ko'rish imkoniyatini yaratish lozim. Masalan, ayrim o'quvchilar rasmiy nutqda osonlik bilan fikr bildirsa, boshqalari badiiy yoki ijodiy nutqda faolroq bo'ladi.

Nutq uslublarini amaliy mashqlar orqali mustahkamlash samaradorligini oshirish uchun interfaol metodlardan foydalanish tavsiya etiladi. Rolli o'yinlar, guruhli muhokamalar, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va ijodiy topshiriqlar o'quvchilarda nutqni turli vaziyatlarda qo'llash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Masalan, "matnni sharhlash" yoki "o'z xulosasini bayon qilish" kabi mashqlar orqali o'quvchilar rasmiy, ilmiy va badiiy nutq shakllarini amaliyotda qo'llashni o'rganadi.

Multimediya va texnologiyalardan foydalanish nutq uslublarini o'rgatishda samaradorlikni oshiradi. Video va audio materiallar, interaktiv taqdimotlar va onlayn mashqlar o'quvchilarga nutq uslublarining vizual va audial jihatlarini o'rgatadi. Masalan, badiiy nutq bo'yicha audio kitoblarni tinglash yoki ilmiy nutq bo'yicha taqdimotlar tayyorlash o'quvchilarda nutqni to'g'ri va izchil ifodalash ko'nikmalarini shakllantiradi.

Nutq uslublarini o'rgatishda kommunikativ vaziyatlarni tahlil qilish ham muhimdir. O'quvchilar turli ijtimoiy va madaniy kontekstlarda nutqni qo'llashni o'rganishlari lozim. Masalan, ishbilarmon nutqda rasmiy uchrashuvlarda so'zlashuv, kundalik nutqda esa do'stona muloqot va suhbatlar o'quvchilarga turli vaziyatlarga mos nutq uslubini tanlashni o'rgatadi. Shu bilan birga, nutqning kommunikativ funksiyasi, ya'ni axborot uzatish, fikr bildirish va hissiyot ifodalash kabi jihatlarini amaliy mashqlar orqali mustahkamlanadi.

Nutq uslublarni rivojlantirish jarayonida ijodiy yondashuv muhim ahamiyatga ega. Badiiy nutqni o'rgatishda o'quvchilarni tasviriy va obrazli ifodalarni ishlatishga rag'batlantirish, hikoya yozish, she'rlar tuzish yoki dramatik sahnalar yaratish orqali nutqning ijodiy qirralari rivojlantiriladi. Shu tarzda, o'quvchilar nafaqat tilni to'g'ri ishlatishni, balki fikrlarini original va qiziqarli shaklda ifodalashni ham o'rganadi.

Shuningdek, nutq uslublarni o'rgatishda o'quvchilarning o'zaro baholash va fikr almashish imkoniyatlarini yaratish zarur. Guruhli mashqlarda o'quvchilar bir-birining nutqini tahlil qiladi, konstruktiv tanqid beradi va natijada nutq madaniyati va kommunikativ qobiliyatlari rivojlanadi. Shu bilan birga, o'qituvchi o'quvchilarning nutqini kuzatib borishi va individual maslahatlar berishi orqali mashqlar samaradorligini oshiradi.

Nutq uslublarni o'rgatishning zamonaviy yondashuvlaridan biri — loyiha va amaliy vazifalar orqali o'quvchilarning mustaqil ish faoliyatini rag'batlantirishdir. Masalan, o'quvchilar ilmiy nutq bo'yicha qisqa tadqiqotlar tayyorlaydi, badiiy nutq bo'yicha hikoya yoki maqola yozadi, rasmiy nutq shaklida esa taqdimot va hisobotlar tayyorlaydi. Bu jarayonda o'quvchilar nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg'unlashtiradi, turli nutq uslublarni amalda qo'llash ko'nikmalarini shakllantiradi va ijodiy fikrlashni rivojlantiradi.

Shu tarzda, nutq uslublarni o'rgatish jarayoni tilni o'rganishdan tashqari, o'quvchilarda ijtimoiy va kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantiradi, ularni turli vaziyatlarda o'z fikrini ifodalashga, boshqalar bilan muloqot qilishga va ijodiy natijalar yaratishga tayyorlaydi. Laboratoriya mashqlari, interfaol metodlar, loyiha ishlari, o'yinlar va multimediya vositalari nutq uslublarni samarali o'rgatishning asosiy vositalari hisoblanadi.

Nutq uslublari o'quvchilarga turli kommunikativ vaziyatlarda muvaffaqiyatli muloqot qilish imkonini beradi. Rasmiy nutqda ma'lumotni aniq va izchil yetkazish, badiiy nutqda emotsiyalarni ifodalash, ilmiy nutqda esa dalillarga asoslanish o'quvchilarda tilni ongli va samarali ishlatish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Shu tarzda, nutq uslublarni o'rgatish ta'lim jarayonini samarali qiladi va o'quvchilarda tilni amaliy qo'llash salohiyatini oshiradi. Nutq uslublarni o'rgatishda stilistik jihatlarni hisobga olish muhimdir. Har bir uslubning leksik va grammatik xususiyatlari bor, ularni tushunish va qo'llash o'quvchilar nutqini yanada boyitadi. Masalan, rasmiy nutqda aniq va tartibli gap qurilishlari, ilmiy nutqda dalillarga asoslangan iboralar, badiiy nutqda esa tasviriy va emotsional so'zlar ustun bo'ladi. Shu tarzda, nutq uslublarni o'rgatishda o'quvchilarga stilistik xususiyatlarni tanib bilish va turli vaziyatlarda mos qo'llashni o'rgatish zarur.

Nutqning kommunikativ vazifalari ham o'quv jarayonida asosiy o'rinni egallaydi. Nutq axborot uzatish, fikr almashish, hissiyot ifodalash va

ishbilarmon munosabatlarni rivojlantirish kabi turli vazifalarni bajaradi. Shu sababli, o'quvchilarni turli vaziyatlarda nutqni to'g'ri ishlatishga o'rgatish, ularni ijtimoiy va madaniy kontekstga moslashtirish muhimdir. Misol uchun, rasmiy uchrashuvlarda nutq aniq va izchil bo'lishi, badiiy muhitda esa obrazli va emotsional ifoda ishlatilishi kerak.

Pedagogik amaliyotda nutq uslublarini o'rgatishda interfaol va integratsiyalashgan metodlar samarali hisoblanadi. Guruhli mashqlar, muammoli vaziyatlarni yechish, rolli o'yinlar va loyiha ishlari o'quvchilarda nazariy bilimni amaliy faoliyat bilan uyg'unlashtirish imkonini beradi. Shu bilan birga, multimediya vositalari orqali nutq misollarini ko'rsatish va tahlil qilish o'quvchilarning diqqatini jalb qiladi va o'rgangan bilimlarini mustahkamlashga yordam beradi.

Nutq uslublarini o'rgatishda o'quvchilarning ijodiy salohiyatini rivojlantirish ham muhimdir. Badiiy nutq bo'yicha hikoya, she'r yoki dramatik sahnalar yaratish orqali o'quvchilar o'z ifoda uslubini shakllantiradi. Ilmiy nutq bo'yicha esa o'quvchilar tadqiqotlar tayyorlab, natijalarni tahlil qilish va xulosalar chiqarish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Shu tarzda, turli nutq uslublari orqali o'quvchilarda ijodiy va analitik fikrlash bir vaqtning o'zida shakllanadi.

Shuningdek, nutq uslublarini amaliy mashqlar bilan mustahkamlashda individual yondashuv ham muhim ahamiyatga ega. Har bir o'quvchining qobiliyati va bilim darajasiga mos mashqlar berish, natijalarni kuzatish va individual tavsiyalar berish orqali nutq ko'nikmalari yanada samarali rivojlantiriladi. Shu bilan birga, o'quvchilarning bir-birini baholash va konstruktiv fikr almashish jarayoni ularning kommunikativ va muloqot ko'nikmalarini mustahkamlaydi.

Nutq uslublarini o'rgatishning zamonaviy yondashuvlaridan yana biri — real hayotiy vaziyatlarga mos mashqlar berishdir. Masalan, ishbilarmon uchrashuvlar, matbuot anjumanlari, nutq bayonotlari yoki ijtimoiy tarmoqdagi ifodalar orqali o'quvchilar turli nutq uslublarini amalda qo'llashni o'rganadi. Shu tarzda, o'quvchilar nutqni faqat dars doirasida emas, balki kundalik hayot va professional faoliyatda ham to'g'ri va samarali qo'llashni o'rganadi.

Umuman olganda, nutq uslublarini o'rgatish jarayoni o'quvchilarda lingvistik, kommunikativ va stilistik ko'nikmalarni rivojlantiradi. Interfaol metodlar, multimediya vositalari, ijodiy mashqlar, real vaziyatlar va individual yondashuv nutq uslublarini o'rgatishni samarali qiladi, o'quvchilarda tilni ongli va maqsadga muvofiq qo'llash madaniyatini shakllantiradi. Shu bilan birga, bu jarayon o'quvchilarning ijodiy fikrlash, tahliliy qobiliyat va kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantiradi.

Xulosa

Nutq uslublari o'quvchilarning kommunikativ va lingvistik

kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Rasmiy, ilmiy, badiiy, kundalik va ishbilarmon nutq uslublari o'rgatish orqali o'quvchilar til bilimini mustahkamlash bilan birga muloqot madaniyatini rivojlantiradi. Interfaol metodlar, multimediya vositalari va kontekstual mashqlar nutq uslublari samarali o'rgatishga yordam beradi. Shu bilan birga, individual yondashuv va vaziyatga mos mashqlar o'quvchilarda nutq madaniyatini va ijodiy fikrlashni shakllantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Karimov A. Tilshunoslik asoslari. Toshkent, Fan, 2018, 56–62 betlar.
2. Tursunova G. Pedagogik lingvistika va nutq madaniyati. Toshkent, Ma'naviyat, 2019, 44–51 betlar.
3. Mirzaeva S. Nutq uslublari va kommunikatsiya. Toshkent, Innovatsiya, 2020, 70–78 betlar.
4. Usmonov N. Til va nutqni o'rgatish metodikasi. Toshkent, O'qituvchi, 2017, 33–40 betlar.
5. Rahmonova M. Interfaol metodlar nutqni rivojlantirishda. Toshkent, Yangi asr avlodi, 2021, 58–65 betlar.
6. Sobirov T. Lingvistik tadqiqotlar va nutq tahlili. Toshkent, Fan va texnologiya, 2022, 49–55 betlar.
7. Xolmatov D. Nutq madaniyati va pedagogik amaliyot. Toshkent, Ma'naviyat, 2016, 23–30 betlar.